T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

ULUSLAR ARASI KURULUŞUNUN 700. YIL DÖNÜMÜNDE BÜTÜN YÖNLERİYLE OSMANLI DEVLETİ KONGRESİ

INTERNATIONAL CONGRESS
ON OTTOMAN EMPIRE WITH ALL ASPECTS IN
700th ANNIVERSARY OF ITS ESTABLISHMENT

7-9 NİSAN 1999

BİLDİRİLER

Yayına Hazırlayanlar

Yard.Doç.Dr. Alâaddin AKÖZ

Doç.Dr. Bayram ÜREKLİ Yard.Doç.Dr. Ruhi ÖZCAN

KONYA / TÜRKİYE – 2000

KONYA TEMETTUAT DEFTERLERİ

Said ÖZTÜRK*

Ondokuzuncu yüzyıl iktisadi tarihimizin önemli kaynaklarından biri Temettuat Defterleri'dir. İlk dikkatlerin Prof. Dr. Tevfik Güran ve Prof. Dr. Yavuz Cezar tarafından çekildiği[1] bu zengin bilgi hazinesi son on yıl zarfında gittikçe ilgiyi üzerine çekmektedir. Bu kaynakların tarihçilerin ilgisini çekmesi sebepsiz değildir. Söz konusu defterler taşıdığı zengin malumat ile bu yoğun ilgiyi hak etmektedir.

Bilindiği gibi, Osmanlı taşrasının sosyal ve iktisadî yapılarına ilişkin tahlilî çalışmalara imkan tanıması açısından onaltıncı ve ondokuzuncu yüzyıl zengin kaynaklara sahiptir. Klasik dönem içerisinde ve özellikle onaltıncı yüzyılda bütün imparatorluk genelini kuşatacak düzeyde yapılan tahrir çalışmaları sonucu oluşan defterler ile, düzenleniş tarzı ve muhtevasındaki bir kısım değişik ögelerle klasik dönem tahrir kayıtlarından farklılık arzeden ve fertlerin iktisadî imkanlarını tesbit etmek suretiyle, kişinin ekonomik gücüne göre tarh edilecek verginin tesviyesi amacına yönelik olarak, ondokuzuncu yüzyılda ve imparatorluğun önemli bir kesiminde *Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettuât* sayımları sonucu oluşan ve kısaca adına *Temettuât Defterleri* adı verilen defter koleksiyonları Osmanlı taşrasına ilişkin tahlilî çalışmalar için önemli istatistikî verileri kapsamaktadır.

Temettuât Defterleri bulunduğu döneme ve ait olduğu bölgeye ilişkin kapsadığı zengin malumât ile, bölgenin mikro ve makro düzeyde sosyo-ekonomik kompozisyonunu çıkaracak özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Temettuât Defterleri on dokuzuncu yüzyılın ortalarında bilhassa ziraî ekonominin tüm özelliklerini yansıtacak bir kapasite ve muhteva zenginliğine sahiptir;

Temettuat Defterleri'nin ekonomik yapıyı belirleme açısından gelir kaynakları ve kaynaklar dengesinin kent-kırsal alan ölçeğinde aldığı muhtevaya bakılacak olursa; toplam toprak miktarı, toplam ekili ve nadas alanların miktarı, üretime ayrılan toprakların tahlili, ürün çeşidine göre ayrılan toprakların miktarı ve bu ürünlerden sağlanan hasıla toplamı ve dönüm başına verimliliği, tarım işletmelerinin büyüklüğü, hayvancılığın kent-köy ekononomisi içerisindeki yeri, kent ekonomilerinde önemli yeri olan sınaî, ticarî ve hizmet iş kolları konularında aydınlatıcı malumat verdiği görülmektedir. Ayrıca defterler çeşitli alanlarda *kırsal alan-şehir, Müslim-gayr-i Müslim* dengeleri üzerinde mukayese yapma imkanı da vermektedir.

Vergi hususunda toplam vergi yükü, toplam hasılat içinde vergi yükünün payı ve farklı vergilerin vergi yükü içindeki payı, kır-şehir, Müslim-gayr-i Müslim kesimler arasında vergi dağılımının durumunu kıyaslama imkanı verecek bilgileri kapsamaktadır.

Temettuat Defterleri'nin on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı taşrasının köy ve kentteki nüfusun niceliği ve niteliği konusunda taşıdığı bilgiler demografi çalışmalarında gözardı edilmeyecek hususlardır. Söz konuşu defterler vergi mükelleflerinin ayrıntılı dökümünü vermesi itibariyle toplam nüfus rakamlarına ulaşma imkanı vermektedir. Diğer taraftan Osmanlı Arşivi'nde araştırmacılara sunulan 1260 ve 1261 tarihli defterlerden bir kaç yıl önce yapılan ve muhtevasında bir kısım farklılıklar olmakla birlikte aynı adı taşıyan defterler nüfusun miktarı, hane nüfusu, yaş durumu ve ailelerin çocuk sayısını vermesi bakımından önem arzetmektedir. Buradan nüfusun yaş ortalaması bulunmakta, faal nüfus ve ortalama çocuk sayısına ilişkin değerlendir-

---

* Doç. Dr. Osmanlı Araştırmaları Vakfı

[1] Prof.Dr. Tevfik Güran'ın "Osmanlı İmparatorluğunda Ondokuzuncu Yüzyıl Ortasında Bir Kırsal Bölgede Ekonomik ve Sosyal Yapı" adlı çalışması Temettuat Defterleri üzerinde çalışma yapacaklar için bir prototip ve bu alanda ilk olma hususiyetini taşımaktadır. Bkz. Tevfik Güran, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı, İstanbul 1998, s. 179 vd.

meler yapılabilmektedir. Söz konusu defterleri kullanarak Söğüt üzerine yaptığım bir incelemede bu tarihlerde Söğüt nüfusunun genç bir nüfusa sahip olduğu ve % 87 oranında ailelerin bir ve iki çocuk sahibi olduğunun tesbiti mümkün olmuş idi[2].

Vergi mükellefinin isim ve şöhretleri, ünvanları, lakabları, meslekleri, resmi görevleri, etnik yapıları bütün ayrıntılarıyla belirtilmiş olması Temettuat Defterleri'nin dönemin sosyal tarihi açısından da önemli bir başvuru kaynağı olmasını sağlamaktadır.

Temettuat Defterleri klasik dönemde yapılan tahrirler sonucu oluşan defterlere kıyasla şu farklı özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Tahrir Defterleri mesela bir köyün vergi mükelleflerini ve bu mükelleflerden tahsil edilmesi gereken toplam vergi miktarını ve bu toplam verginin hangi kalemlerden oluştuğunu verirken, Temettuat Defterleri vergi mükellefinin adını, vergiye esas olan gelir kaynağını, kaynağın yıllık gelirini ve bu gelire göre tarh edilen vergiyi vermektedir. Bir bakıma tahrirlerde en küçük vergi birimi köy veya mezra olurken, Temettuat Defterleri bunu şahıs planına ayrıntılı bir şekilde indirmiştir. Yani Tahrir Defterleri'nde her bir vergi mükellefinin ödemekle yükümlü olduğu vergi bile verilmezken Temettuat Defterleri her bir şahsın gelir kaynağını, bu kaynaktan elde edilen yıllık kazancı ve bu kazanç üzerinden alınması gereken vergiyi bizlere sunmaktadır. Ayrıca zirai kaynakların dışında gelire sahip kişilerin bu artı gelirlerini ve bu gelir üzerine tarh edilen vergiyi de açıklamaktadır.

Hane esası üzerine yapılan bu sayımlarda yer alan bilgiler nihai olarak üç grupta toplanabilir;

1- Menkul ve gayrı menkul servet.

2- Gelirler.

3- Vergi ödemeleri[3].

Temettuat Defterleri'nin düzenlenmesine esas teşkil eden tarihi arka plana gelince; Tanzimat'la birlikte diğer kurumlarda olduğu gibi malî yapının yeniden düzenlenmesi çerçevesinde pek çok reform çalışması yapılmıştır. Malî kurumlar ve vergi sistemi Tanzimat reformlarının yoğunlaştığı başlıca alanlar olmuştur. Nitekim Gülhane Hatt-ı Humayunu içindeki hükümlerde, tebanın hukukî eşitliği ve güvencesi ilkesi ile adlî ve malî ıslahat yeni oluşturulacak düzenin en mühim iki ilkesi olarak yer almaktaydı[4]. Özellikle malî ıslahat nerdeyse Tanzimat hareketinin temel amacını teşkil etmekteydi. İdari alanda yapılan diğer ıslahatlar merkeziyetçi malî bir sistem oluşturmak için kullanılan bir araç olarak görünmektedir[5].

Tanzimat yöneticilerinin vergi düzenine getirmeye çalıştıkları uygulama biçimi, daha önce mevcut olan şeri vergileri kaldırarak yerine ziraî ürünlerden onda bir oranında öşür, küçük baş hayvanlardan adet-i ağnam ve gayr-i Müslim tebadan cizye alınması, pek çok türü ve tahsil şekli olan örfi vergiler yerine de bir bütün halinde alınması kararlaştırılan "vergü-yi mahsusa" vergisi şeklinde idi[6]. Temettu vergisinin esası ise 1241/1826 yılında ihdas olunan ihtisap resmidir. İhtisap resmi bilindiği gibi müteferrik vergilerden oluşmaktadır. Temettu vergisi 1255 yılından 1275 yılına kadar an-cemaatin tevzi edilen verginin bir kısmını teşkil etmektedir.

Tanzimat idarecileri tarafından örfî vergiler yerine ikame edilen ve "An-cemaatin vergi", "Vergü-yi Mahsusa", "Vergü" ve "Komşuca alınan vergü" gibi muhtelif adlar verilen bu vergi, 1256/1840 yılından itibaren tatbik edilmeye başlandı. Vergü-yi mahsusa, herkesin az çok kazancı gözetilerek tevzî edilen ve dikey eşitliği sağlayabilme özelliği gösteren genel bir vergi niteliğini taşımaktadır.

---

[2] Said Öztürk, "Ondokuzuncu yüzyılda Söğüd Kazası'nın sosyal ve ekonomik özellikleri", Söğüt VIII. Osmanlı Sempozyumu (Eylül 1994- Söğüt),

[3] Tevfik Güran," Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910", İÜİF, Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, Türk İktisat Tarihi Yıllığı, Yıl 1987, Sayı 1, İstanbul 1988, s.296-297.

[4] İlber Ortaylı, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878), Ankara 1974, s.2.

[5] Ortaylı, *a.g.e.*, s.13.

[6] Tevfik Güran, Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861), Ankara 1989, s. 13.

Bu verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenerek toplam miktar kazalar arasında paylaştırılmakta idi. Sonra kazanın müdür ve meclis azaları, nüfusun etnik özelliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere isabet eden hisseler belirlenir, en sonunda köy ve mahalle düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırılır idi.

Verginin tevzî edilecek tutarını tesbitte, kaldırılan örfî vergilerin toplamı esas alınmış ve verginin mükellefler arasında paylaştırılmasında esas alınan ödeme gücü de tahrir sonucu belirlenmiştir. Bu yeni vergi uygulamasında esas alınan malî gücün ölçüsü olarak halkın emlak, arazi ve hayvanı, ticaretle uğraşıyorsa geliri esas alınmakta idi. İşte bu malî gücün hakkaniyetle tesbiti ve alınacak verginin malî güç ölçüsünde adil bir şekilde tahsil edilmesi amacına yönelik olarak 1844 yılında ülkenin önemli bir kesiminde sayımlar yapılmıştır. Bu sayımlar sonucu "Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettuât Defterleri" oluşmuştur.

Daha önce yani 19 Zilkade 1255 (1839 tarihinde çıkarılan bir talimat ile tahrir işleminin nasıl yapılacağına dair ayrıntılara yer verilmiştir. Bu tahrir ile gözetilen husus herkesin mal varlığına ve kazancına göre vergi vermesi ve bunun bir nizama konmasıdır. Yapılan sayımlarda takip edilen usûl; muhassıllar tahrire köylerden başlamak suretiyle, istisnasız herkesin isim ve şöhretini, ne kadar emlak, arazi ve hayvanının bulunduğunu, tüccar ve esnafın bir yılda tahmini olarak ticaretini ve kazancının ne kadar olduğunu araştırarak tahrir etmeleri şeklinde idi. Muhassıllara yardımcı olarak kazaların her birine memleketin ileri gelenlerinden birisi meclis tarafından tahrir için görevlendirilecek, maiyetine bir katip verilecekti. Tahrir doğru ve hakkaniyet üzre yapılacak, yanlış ve noksan tahrir yapanlar cezalandırılacaktı.

Esas itibariyle halkın emlak, arazi ve diğer gelirlerinin tesbit edilerek ödeme gücüne göre vergilendirme prensibine dayanan bu vergi, 20 yıl süreyle (1256-1275) yürürlükte kaldıktan sonra 1860 yılında kaldırılarak yerine nisbî nitelikte arazi ve gelir vergileri getirilmiştir. Ancak yeni yapılan tahrire bağlı olarak uygulamaya konması mümkün olan yeni sistemin, tatbik sahasına konulamadığı yerlerde İkinci Meşrutiyet dönemine kadar varlığını sürdürdüğü görülmektedir [7].

Temettuat Defterleri Osmanlı Arşivi'nde 1988 yılında yapılan çalışmalar sonucu 9 katalog halinde araştırmacılara sunulmuştur. Bunların dışında Maliyeden Müdevver ve Kepeci tasnifinde az sayıda Temettuat Defterleri bulunmaktadır. Defterlerin çoğunluğu 1260 ve 1261 tarihlerine mahsustur. Daha erken tarihli olanlar varsa da (mesela Kayseri, Söğüt defterleri) sayısı pek azdır. Bu erken tarihli defterler verdiği bilgiler ve düzenleniş tarzı açısından farklılık arzetmektedir.

Bütün bölgelerin Temettuat Defterleri bulunmamaktadır. Defteri bulunan eyaletler şunlardır; Ankara, Aydın, Bolu, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Edirne, Erzurum, Hüdavendigar, Konya, Niş, Rumeli, Selanik, Silistre, Sivas, Üsküp, Vidin. Bu eyaletlerin kaza ve köylerine ait defterlerin toplamı 17447 'dir.

Konya eyaletine ait defterler 6. ciltte bulunmaktadır. Konya merkez kaza ve köylerine ait defterlerin sayısı 185 dir. Bu sayıya suretleri de eklediğimizde sayı 285'e çıkmaktadır. Tesbitlerimize göre gayr-i Müslim nüfusa ait üç defter kataloglardan çıkarılmıştır. Her köy ve mahallenin ayrı bir defteri bulunmaktadır. Mahallelere ayrılan büyük köyler de mahalleler itiba-

---

[7] BA, Maliyeden Müdevver, nr. 12908, s.8, 11; Maliyeden Müdevver, nr. 13168, s. 5; Kepeci, nr. 6090, s.19; Maliye Nezareti İhsaiyat-ı Maliye 1325, İstanbul 1327, s. 21, 22, 23, 34, 35; Abdurrahman Vefik, Tekâlif Kavâidi I-II, Dersaadet, 1328-1330, c.2, s. 58vd.; Abdullatif Şener, Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi, İstanbul 1990, s. 94-101, 104-105; Abdullatif Şener,"Tanzimat dönemi Osmanlı vergi reformları", *150. Yılında Tanzimat*, s.259-275; M.S.Kütükoğlu,"Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994, s. 541-542; Aynı yazar, "Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi kaynaklarından Temettu Defterleri", Belleten, c. LIX, Ağustos 1995, sayı 225'den ayrı basım; Güran, gösterilen yer; Mustafa Serin, "Osmanlı Arşivi'nde bulunan Temettuat defterleri", Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998, Ankara 1998, s. 717 vd.

riyle sayımı yapılmış ve ayrı birer defteri oluşturulmuştur. Bazı hususi çiftliklerin de ayrı bir defteri tutulmuştur.

Temettuat defteri bulunan köyler şunlardır; Sızma, Botsa, Eyret, Başara, Bilecik, Sille köyü Cami-i Cedid, Orta Cami-i Şerifi, Günay, Murimi ve Kârhane mahalleleri, Hatunsaray nahiyesi Çay, Tekke, Evliya köyleri ve Köse çiftliği, Eksila, Çukurçimen Tekkesi köyü, Hatunsaray, Avalama, Sulutaş, Özkebir, Sadıklar, Çumra, Delse, Akviran, İlyas Baba Tekkesi köyü, Kirvat, İnlüce, Sahra nahiyesi İsmail ve Küçük köyleri, Bulamas, Keçi Muhsine, Kızılviran, Kilisre, Kirli Giret, Karahöyük, Kavak, Karkın, Tulasa, Ulu Muhsine, Üç Kilise, Sudirhemi nahiyesi Yakacı nam-ı diğer Yaka mahallesi, Tat, Çamaklar köyü.

Temettuat defteri bulunan mahalleler şunlardır; Nasrullah, Orta Mescid, Bordabaşı, Çalıklı, Affan Sultan, Mihmendar, Civar, Terhane, Selam Cemaati, Meşki, Şifahane, Nehri Kafur, Saatçı Cemaati, Vadi Meram, Resil, Baba Sultan, Bab-ı Aksaray, Bab-ı Evliya, Beyhekim, Carcaran, Çayırbağı, Bulgur İmam, Bulumye, Boyalı, Akşinne, Çifte Nerdiban, Dışarı Karaasalan, Deveini, Dolap Halil Cemaati, Şeyhâliman Çavuşoğlu Cemaati, Şeyhâliman Receb Ağa Cemaati, Sarnıç Cemaati, Öylebekledi, Dolap Mektep Camii, Hacı Yusuf Mescidi, Hoca Cihan, Hoca Faruk, İbni Salih, ibni Şahin, İhtiyareddin, Mücellid, Şükran, Köyceğiz, Dolap Battallar, Dolap Mahmut, İmaret, Kara Aslan, Ovalı Sokağı, Sütçü Sokağı, Sırçalı, Medrese, Aknal, Toruntay, Tercüman, Şeyh Sadreddin, Ata cemaati kuşhan, Sultan Sahip Ata, Akbaş, Akçeşme, Akıncı, Şerefşirin, Şemsipaşa, Şekerfuruş, Penbeci, Piri Mihmid Paşa, Sakahane, Saka Cemaati, Sarı Yakub, Sarı Hasan, Saray, Polatlar, Gemalmaz, Ferhuniye, Esenlü, Fahrunisa, Fakih Dede, Durak Fakih, Abdulvahid, Şeyh Osman Rumi, Devle, Zevle Sultan, Kaya Yükü, Karahöyük, Dolappare, Edalı Sokağı, Sağir Sokağı, Şeyh Gılmani Yahşi, Şeyh Gılmani Receb Ağa, Darucılar, Ali Hoca, Ahmet Fakı, Ahmed Dede, abdulmuin, Karakurt, Binari, Sungur, Bayat, Çobanlar, Yediler, Hacı Sadık Cemaati, Hasan Dede Mescidi, Dolap Mektep Sokak, Pir Esad Abacı, Seyyid Cemaati, Kalecik, Abdulaziz, Muhtar, Kuzgun Kavak, Nişantaş, Yaneki, Kabasakal Cemaati, Sebiğcivan, Karaçağan, Habib, Hacı Cemil, Gödene, Alan Çiftliği, Kerim Dede, Kıymık Ahmed, Kiçeci Cemaati, Kalenderhane, Kurb-ı Cedid, Kale-i Celeb, Künekçi, Külahçı, Küçük Sinan, Zincirli Kuyu mahallelerinden Hacı Süleyman, Kasab Sinan, Kadıasker, Kayacık Mescidi, Kayacık Arabları, Ubeyd, Ulvi Sultan, Yunus Oğlu Cemaati, Zinnuri, Zincirli Kuyu mahallelerinden Çelebi Sokağı, Emir Halil Oğlu Cemaati, Pir Esad mahallelerinden Hacı Hüseyin Cemaati mahallesi.

Bir bölgenin Temettuat Defterleri üzerinde çalışmaya başlanıldığı zaman defterlerdeki yerleşim birimi sayısı test edilmelidir. Bu testi Tevziat Defterleri mümkün kılmaktadır. Çalışma yapılan bölgeye ait Tevziat Defterleri'ne rastlanılmamış ise mutlaka dönemin diğer kaynakları ile yerleşim birimleri test edilmelidir. Bu test yapıldığında Temettuat Defterleri'nin bölgeyi ne nisbette yansıttığı ortaya çıkmaktadır.

Sondaj usulü ile seçerek Konya merkez kazasının mahalle ve köylerine ait defterler üzerinde yaptığımız incelemeye göre toplam 843 hanenin yaşadığı şehir merkezinde bulunan üç mahalle ile kazaya bağlı beş köy meskununun çoğunun zirai faaliyetler ile uğraşan "erbab-ı ziraat" olduğu, pek azının tarım dışı gelirleri olduğu görülmektedir[8]. Eğer bir mesleği bulunmuyorsa şahsın bu durumu defterlerde belirtilmektedir. Bir kısım kayıtlarda ise kişinin yardımlar ile geçimini sağladığı, vergisinin olmadığı, bir kısım şahısların gayrimenkulunun olmadığı tasrih edilmektedir.

Tarımsal faaliyetlerin küçük ölçekli işletmelerde yapıldığı görülmektedir. Zira 843 haneden hiç birinin ekili topraklarının büyüklüğü 50 dönümü geçmemektedir. Bu miktara nadasa bırakılan ve bağcılık yapılan yerleri eklesek bile 100 dönüme ulaşmamaktadır. Özellikle bağcılık 1 dönüm civarında büyüklükte arazilerde yapılmaktadır. Her ailenin az veya çok ineği, ökü-

[8] BA, Temettuat Defterleri, nr. 10241, 10242, 10256, 10262, 10265, 10281, 10356, 10391.

zü, keçisi, koyunu bulunmaktadır. Ailelerin sahip olduğu hayvanlar büyük sürüler oluşturacak bir kapasitede değildir. En fazla koyunu olan ailenin ancak 100 kadar koyunu bulunmaktadır.

Yapılan gözlemlerden Konya gibi arazi açısından büyük bir kapasiteye sahip ve nüfusunun kahir ekseriyeti tarım sektöründe faaliyet gösteren bir Anadolu şehrinde işletmelerin küçük ölçekli olduğu ve çoğunluğun öz tüketim için üretim faaliyetlerinde bulundukları anlaşılmaktadır. Yukarıda belirlediğimiz büyüklük ve kapasitedeki faaliyetlerden gerek tarım gerekse hayvancılıkta pazara arzedilecek bir artı değer oluşsa bile bunun oldukça yetersiz olacağı kuşkusuzdur. Bu durumda tarım sektöründe biriken artı değerin sanayiiye aktarılması da oldukça güçtür. Temettuat Defterleri üzerinde bu güne kadar yaptığımız incelemelerde sabit sermaye donanımı içerisinde mütalaa edilen öküz, katır, beygir bulunmakla beraber tarımda verimliliği artıracak modern tarım aletlerine rastlanılmamıştır. Dolayısıyla aynı sektörde verimliliği artıracak modernizasyona bile transfer edilmeyen tarımda oluşan artı değerin, tarım sektörü ile ilgisi olmayan diğer sanayii dallarına aktarılması da mümkün değildir. Niçin sanayiileşemedik sualinin bir cevabı da burada yatmaktadır.

Dikkati çeken bir diğer husus sektörel açıdan köy-şehir arasında önemli farkın olmadığıdır. Zira şehirde yaşayan kişiler de yoğun olarak tarım kesiminde faaliyet göstermekte, hayvancılık yapmaktadır.

Dikkati çeken bir husus da şudur; tımar sisteminde reayaya verilen bir çiftlik arazinin Karaman Eyaleti'ndeki dönüm olarak büyüklüğü has yerler 60, evsat yerler 80-90, edna yerler 100-120 dönüm olarak belirlenmiştir. Kanunnamede yapılan tarif bir çiftlik arazi kişinin ekimine ve nadasına yetecek kadar olmalıdır diyor[9]. Temettuat Defterleri dikkate alındığında ekili ve nadas alanlar itibariyle pek az kişinin toplam arazisi yukarda verilen miktara ulaşmaktadır. Burada şu soru akla gelmektedir; acaba aile tarım işletmelerinde küçülme mi oldu ? Bu sualin cevabı daha ayrıntılı tahlilleri gerektirmektedir. Zira vilayetin bütünü ayrıntılı bir şekilde tablolara dökülmeden net bir tespitte bulunmak yanıltıcı olur. Bu konuda bir başka Anadolu şehri üzerinde yaptığımız tahliller daha net bilgileri kapsıyor. Konya'ya göre arazi durumu daha elverişsiz olan Bilecik merkez ve köylerinde tarım işletmelerinin büyüklüğü şöyledir; 1-10 dönüm arası % 86.67, 10-50 dönüm arası % 13.11, 50 dönümden yüksek % 0.22 oranındadır[10]. 20. yüzyılın başlarında yapılan zirai istatistiklerde Anadolu topraklarında zirai işletmelerin % 26.6 sı küçük, % 48. 2 si orta, % 25.2 si büyük ölçekli işletmelerdir. Rumeli'de ise % 37.8 i küçük, % 43.44 ü orta, % 18.8 i büyük ölçekli işletmelerdir. Aynı istatistiklerde Konya'da zirai işletmelerin % 21.5 i 10 dönümden az (küçük), % 45.8 i 10-50 dönüm (orta), % 32.7 si 50 dönümden büyük (büyük) ölçekli işletmelerdir[11].

Konya merkez kazası ve köylerine ait Temetuat Defterleri üzerinde daha ayrıntılı ve bütünü kapsayacak şekilde yapılacak çalışmalar ile Tanzimat'ın ilanını müteakib yıllarda Anadolu'nun mümbit ve geniş arazilerine sahip bir şehrinin sosyal ve ekonomik gelişimini izlemek mümkün olacaktır.

---

[9] Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I-IX*, İstanbul 1991-1996, c 3, s. 319, c. 6, s. 46.
[10] Said Öztürk, Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik, İstanbul 1996, s. 174-177, 209.
[11] Tevfik Güran, "Osmanlı tarım ekonomisi", s. 242.

EK: Temettuat Defterleri Katoloğunda Defteri Bulunan Eyaletler*

Kat. No:	Eyalet-Kaza Adı	Tarihi	Deft. Adedi
1	**ANKARA Eyaleti:** (Ankara merkez, Ayaş, Bâlâ, Beypazarı, Çorum, Çubukâbâd, Dinekkeskini, Çankırı, Günyüzü, Haymanteyn, İskilip, Kalecik, Keskin-Kalecik, Karacaviran, Karahisar-ı Timurlu, Kargı, Kırşehir, Koçhisar, Konur, Kurşunlu, Kurupazar-ı Nallu, Melat, Mucur, Murtazaâbâd, Nallu, Nallıhan, Nevâzi, Osmancık, Öküz, Peçura, Rum, Saz, Süleymanlı-yı Kebir, Şabanözü, Şorba, Tabanlı, Toht, Tosya, Yabanâbâd, Yörükân, Zir kazaları). **AYDIN Eyaleti:** (Alaşehir, Amasya, Atça, Atala, Ayasluğ, Karapınar nahiyesi, Balyanbolu, Barnaz, Bayındır, Bergama, Birgi, Bodrum, Bozdoğan, Bozöyük, Buldan, Çardaklı, Çine, Dadya, Doğ Marmarası, Dallıca, Demirci, Denizli, Döğer, Erbar, Eskihisar, Eşen, Eşme, Ezine-i Lazkiye, Foçateyn, Granis (Kranis), Gökâbâd, Gököyük, Gördes, Güzelhisar-ı Aydın kazaları)	1260-61 (1844-45)	1961
2	**AYDIN Eyaleti :** (Güzelhisar-ı Aydın, Honaz, Ilıca, İnay, İnce, Enegöl, İzmir, Karacaâbâd, Karacasu, Karahid, Karpuzlu, Kayacık, Gelembe, Kilas, Kerme, Kırkağaç, Koru, Kozak, Köşk, Köyceğiz, Kuyucak, Küre, Mandalyat, Manisa, Marmara, Mekri, Mendehora, Menemen, Messevli, Muğla, Nazilli, Nif, Ödemiş, Serotos, Sarayköy, Sart, Sartun, Selèndi, Serge, Subice, Soma, Sultanhisar, Şahme, Taraça, Tatarlı, Tavas, Tire, Tokmak, Turgutlu, Ula, Uşak, Üzümlü, Vadiye, Yabandere, Yenipazar, Yenşehir, Yerkesiği, Atça, Birgi, Bayındır, Bodrum Sahası, Bozöyük kazaları). **BOLU Eyaleti :** (Adapazarı-Sapanca, Ağaçlı, Akâbâd, Akçaşehirş, Akkaya, Akar, Aktaş, Amasra, Araç, Ayandon, Akyazı ma'a, Hendek, Akyörük, Azdavay, Bartın, Beşdivan, Beykoz, Bolu, Boyadâd, Boyalı, Cide, Çağa, Çanlı, Çarşamba, Çeklene, Daday, Devrek, Devrekani, Dirgene, Dodurga, Dörtdivan, Durağan, Düzce, Eflani, Ereğli, Gebze, Gerede, Gerze, Geyve, Ginolu, Gökeağaç, Göl, Gölpazarı, Gümüşâbâd, Hendek, Hisarönü,, Hoşalay, İbsafi, İnebolu, İstefan, İzmid, Kandıra kazaları).	1260-61 (1844-45)	2005
3	**BOLU Eyaleti:** (Karamürsel, Karasu, Kartal, Kastamonu, Kaymas, Kıbrıscık, Kızılbel, Kinis, Köni, Korukavak, Küre-i Hadid, Küre-i Nuhas, Mengen, Mergüze, Mudurnu, Ova, Pavli, Pazarcık, Perşembe, Safranbolu, Sapanca ma'a Adapazarı, Saray, Sarıçayır, Sırt, Sinop, Samako-Alaplı, Sorgun, Şehabeddin, Şeyhler, Şile, Yenice-i Taraklu, Taşköprü, Tefen, Tuzla, Ulak, Ulus, Ünye, Üskübi, Viranşehir, Yalakabad, Yenice, Yılanlıca, Yörük, Zâri, Zerzene kazaları ve Bolu eyaletinin sonradan çıkan defterleri.) **CEZÂYİR-İ BAHR-I SEFİD Eyaleti:** (Balya, Bayramiç, Biga, Çan, Kal'a-i Sultaniye, Lapseki, Rodos, Sultanhisar kazaları) **EDİRNE Eyaleti :** (Ahyolu, Akçakızanık, Babaeski (Baba-yı Atik), Bergos, Cisr-i Ergene, Cisr-i Mustafa Paşa, Çıpan, Çirmen, Çorlu, Dimetoka, Edirne (Ada, Çöke, Manastır, Merkez, Üsküdar nahiyeleri), Filibe, Kızılağaç-Hatunili, Hasköy, Hayrobolu, İnöz, Kırkağaç, Kırkkilise, Kızanlık, Kızılağaç, Misivri, Midye, Pınarhisar, Saray-vize kazaları).	1260-61 (1844-45)	1862
4	**EDİRNE Eyaleti :** (Silivri, Pazarcık (Tatarpazarı), Tekfurdağı, Uzuncaâbâd-ı Hasköy, Vize, Zağra-yı Atik, Zağra-yı Cedid kazaları ve Edirne eyaletine ek kazalar) **ERZURUM Eyaleti** :(Bayburd, Erzurum, Erzurum Ovası, Pasin-i Ulya, Şiran kazaları) **HÜDAVENDİGÂR Eyaleti:** (Adrenos, Baklan, Balıkesir, Balya, Banaz, Bigadiç, Bilecik, Bursa, Çal, Çay, Çölâbad, Dağardı, Danişmendli, Daszırı kazaları).	1260-61 (1844-45)	1402
5	**HÜDAVENDİGÂR Eyaleti:** (Domaniç, Edincik-Aydıncık, Eğrigöz, Eskişehir, Gediz, Gemlik, Geyikler, Gökçedağ, Gölpazarı, gönen, Göynük, Harmancık, İnegöl-i Bursa, İnönü, İvrindi, İznik, Karacasu, Karacaşehir, Karahisar-ı Nallı, Karamık, Kebsut, Kete, Kirmasti, Kula, Kütahya (Altuntaş, Armudili, Etrafşehir, Gireği, Gümüş, Tavşanlı, Ulugöyük, Virancık nahiyeleri) Lefke, Meydan, Mihaliç, Mihalgazi, Mudanya kazaları.	1260-61 (1844-45)	1936

* Bu tablo Mustafa Serin'in "Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettuat Defterleri" adıyla I. Milli Arşiv Şurası'na Sunulan 1402Tebliğden Alınmıştır.

6	**HÜDAVENDİGÂR Eyaleti:** (Nevahi-i Barçın, Pazarcık, Seferhisar, Seyyidgazi, Sındırgı, Simav, Soma, Söğüt, Şeyhlü, Şuhut, Turgutlu, Tuzlacık, Uşak, Yarhisar, Yenişehir-i Bursa kazaları) **KONYA Eyaleti :** (Avşar, Ağulu, Ağlasun, Ağroz, Akşehir, Anamur, Andırgı, Antalya, Argıdhanı, Barla, Belviran, Beşkonak, Beyşehir, Bozkır, Bozulus, Bucak, Burdur, Doğanhisar, Eğridir, Elmalı, Ereğli, Ermenek, Falkana, Finike, Ferişözü, Gaferiyad, Göçi, Gölhisar, Gülnar, Hadim, Havran, Ilgın, içel, Isparta, İrle ve yarıca, İshaklı, Kadınhanı, Kalkan, Kalkanlu, Karaağaç, Karabeşöz, Kaş, Karapınar, Karataş, Keçiborlu, Kemerhamid, Kırili, Kızılkaya, Konya, Kuşaklu, Kütan, Larende, Mradca (Eskil), Mut, Nevahi, Saidili, Sarıkavak, Selendi, Serik, Seydişehiri, Silifke, Sinanlı, Tefenni, Teke, Turgud, Uluborlu, Yalvaç kazaları). **NİŞ Eyaleti:** (Berkofça, Bobnice, İhtimam, İznebolu, Şehirköy, Köstendil, Kurşunlu, Leskofça kazaları).	1260-61 (1844-45)	2243
7	**NİŞ Eyaleti:**(Niş, Samakov, Şehirköy, Ürgüp kazaları) **RUMELİ Eyaleti :** (Bihleşte, Çarşamba, Ezine-i Kazdağı, Filorina, Görice, Horpeşte, İştip, Kesriye, Kırçova, Gilan, Kolonye, Köprülü, Manastır, Nasliç, Pirlepe, Pespere, Radovişte, Serfice, Tikveş, Opar, İsterova kazaları). **SELANİK Eyaleti :** (Selanik, Tırhala, Vodine kazaları) **SİLİSTRE Eyaleti :** (Aydos, Eski Cuma, Hacıoğlupazarı, Hezargrad, Hısova, Kırçova, Kozluca, Köstendil, Köstence, Maçin, Mankalya, Osmanpazarı, Prevadi, Rusçuk, Ruskasrı, Silistre, Şumnu, Tırnova, Tolca, Umurfakı, Varna, Prizren, Yenipazar kazaları), **SİVAS Eyaleti:** (Akdağ, Amasya, Artukâbâd, Ballu, Boğazlıyan kazaları).	1260-61 (1844-45)	2015
8	**SİVAS Eyaleti:** (Budaközü, Danimendli, Darende, Divriği, Emlak, Erbaa, Aşudi, Eyrek, Ezinepezar, Gedikçubuk, Geldigelen, Gümüş, Gümüşhacıköyü, Gürün, Hafik, Havza, Hüseyinâbâd, İlbeyli, İnallu, Kangal, Karahisar-ı Behramşah, Karaguş, Karakaya, Kayseri, Kazabad, Kelinkiras, Kelmugad (Yıldızeli), Kızılkoca, Kızılkümbet, Köprü, Ladik, Mecitözü, Merzifon, Niksar, Ortapazar, Selmanlı, Sorgun, Sivas, Sivasili, Süleymanlı, Şarkpazer, Taşâbâd, Toht, Tokat, Tonoz, Tozanlı, Turhal, Varay, Yahyalı, Yıldızeli, Yozgat, Yüzdepare, Zalton (Zeytunâbâd), Zeytun ve Zile kazaları).	1260-61 (1844-45)	1886
9	**ÜSKÜP Eyaleti :** (Eğridere, İvranya, Kalkandelen, Geylan, Koçanaş, Kumanova, Priştine, Üsküp ve Vılçıtrın kazaları). **VİDİN Eyaleti :** (Belgradcık, İvraca, Lofça, Lom, Niğbolu, Plevne, Rahova, Servi, Vidin ve Ziştovi kazaları ile tasnif esnasında bağlı oldtğu yerler tespit edilemeyen muhtelif mahalleler, köyler ve ek kazalar.)	1260-61 (1844-45)	2432